

Balázs Lajos

Látható és rejtett szinkronizáció és diakrónia az igézés gyógyításában

Az igézés, szemverés tökéletes szinonimapár a nézéssel való rontás és eredménye megnevezésére. Az igézés csaknem „népbetegség”, ha figyelembe vesszük, hogy mi mindent lehet megigézni: csecsemőt, gyermeket, serdülőt, fiatalt – főleg leányt –, menyecskét, virágot, szép kerti veteményt, háziállatot, fát – erdőn, gyümölcsfát a kertben, és ezzel még nem merítettem ki az igézés által érinthető növényi, állati listát. A humán szféra, úgy tűnik, behatároltabb: olvasmányaim, tapasztalatom szerint, legalábbis, mintha gyermek- és ifjúkori betegség lenne, amit a szervezet kinő, illetve lassan immúnissá válik vele szemben. (De az is lehet, hogy az emberek közömbössé válnak a felnőttekkel szemben. Talán a pszichológia vizsgálhatná a dolognak ezt a vetületét.) Keszeg Vilmos a betegség szocializáltságáról, szabályszerűségéről fogalmaz érdekes észrevételt. Az igézés olyasmi, amin szinte törvényszerűen át kell esni, mint a himlőn, ami az egyén és közösségek élet-történeteinek elmaradhatatlan eleme, esete: „Az igézésről és gyógyításáról mindenkinek személyes élménye és tudása van. Élete során mindenkit megigéztek egyszer-kétszer. Minden közösség számon tart olyan emlékezetes eseményt, amikor bálban, lakodalomban riadalmat keltett valakinek a megigézése.”¹

Nem vagyok a téma specialistája. Az igézés jelenségével elmélyültebben a születési szokások kutatása során „kényszerültem” foglalkozni. Ha kutatási szemléletem és eszményem a teljességre törekvés egy szokás vizsgálata során, tehát az aprónak tűnő elemek inregisztrálása, elemzése is, akkor ugyan fel kellett figyelnem az igézés „betegségére” kvantitatív és kvalitatív jelenléte miatt.

Mint a születés szokásvilágának egyik kísérő jelensége a sok közül, az igézés betegségének vizsgálatában a csecsemő, illetve a kisgyermek érintettségét vizsgáltam inkább.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szakma *rontás* szava mellett a *betegség* főnevet mint szinonimát tudatosan használom,

¹ Keszeg 1999. 68.

mivel szimptomái – fejfájás, hányás, hasfájás és -menés, étvágytalanság, erőtlenység, levertség stb. – esetről esetre tünetet és betegséget jelentenek. Azért is teszem, mivel Pócs Éva megjegyzése szerint is „A csecsemőnek szinte minden betegségét a szemverés eredményének tartották.”² Más szóval, az igézés a gyermekbetegségek gyűjtő neve gyanánt is felfogható. Kapros Márta a szemmelverést „a legsúlyosabbnak tartott veszedelemnek” minősíti.³ Benedek H. Erika pedig azt jegyzi fel a moldovai csíkiakról, hogy „az igézést súlyos, veszélyes dolognak tekintik, olyan rendellenes betegállapotba jut a gyermek, amelyből ha nem sikerül kimozdulni, akkor bele is halhat”.⁴ Keszeg Vilmos mezőségi gyűjtései azt sugallják, hogy az igézés „végzetes, halálos kimenetelű is lehet az ártó szem erejének függvényében”.⁵ Éppen ezért számomra máig érthetetlen az orvostudomány hallgatása, elhatárolódása (cinizmusa): se nem igazolja, se nem cáfolja, se nem minősíti a jelenség múltja, általánossága, a példák végtelen sokasága ellenére sem. S annak ellenére sem, hogy a tünetet éppen orvosok is, ugyan nem hivatalosan, szakmájuk elhallgatásával, de csak igézésnek diagnosztizálják és a gyógyításra a vízvetést alkalmazzák (lásd *Szeretet fogott el a gyermek iránt* című könyvemben.⁶)

A jelenség vizsgálata továbbra is a néprajzra, folklorisztikára marad, bár a lélektan is részt vállalhatna belőle.

Rítus és dramaturgia

Az igézés gyógyításának, a népi medicina egy módozatának csupán néhány, inkább dramaturgiai vetületét érintem, kiegészítve néhány más, például stilisztikai vonással, melyek a leszűkített téma teljesebb megértését segítik: egyidejűség és egymásutániség az igézés gyógyításában, azaz a vízvetés rítusában.

Esetleges félreértések eloszlátása végett fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szinkronizáció és diakrónia csaknem vala-

² Pócs, MNL: *szemverés*.

³ Kapros 1986. 307.

⁴ Benedek 1998. 34.

⁵ Keszeg 1999. 69.

⁶ Balázs 1999. 306.

mennyi rítus sajátja, nem is lehet másképp. Általuk tulajdonképpen egy gyógyítási eseménysor belső dialektikáját próbálom átvilágítani, ezúttal (szándékom szerint) jobban, mint korábban sikerült.

Kísérleti vizsgálódásom céljára Szabó Árpádné Albert Rozália négy osztályt végzett parasztszony⁷ vízvetési gyakorlatát választottam.

A szinkretikus helyzetek érzékeltetésére a szövegeket, gesztusokat, mimikát, cselekvést horizontálisan párhuzamba állítottam, vertikálisan pedig az egymásutániségot, a dolgok belső kronológiáját követtem. Ez alkalommal olyan elemeket is integrálok – mind a két dimenzióban –, melyekre korábban, a születés szokásvilágának szentelt könyvem írásakor nem gondoltam.

Filmszerűen, a film sajátos dinamikájával szeretném érzékelteni a vízvetés lefolyását úgy, ahogy adatközlőm végezte.

	Szöveg	Gesztus, cselekvés
(1)	(2)	(3)
1.		Vizes csészét és egy kést készít a kályha szélére. Kicsi székot tesz a kályhaajtó elé, leül, kinyitja az ajtót, összerendezi a tüzet, a késsel parazsat készít elő.
2.	<i>Kezdő imaformula:</i> Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében ámen.	Keresztet vet. A késsel keresztet húz a földre, ráhelyezi a vizes csuprot, a szádára szintén keresztet von.
3.	<i>Invokáció:</i> Uram, Jézus Krisztus, jöjj el segítségemre, Uram, siess az én segedelmemre!	Kezeit összekulcsolja, nézését a tűzre, a kályha szádára összpontosítja.
4.	<i>Ima:</i> Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek. Miképpen kezdetben vala, most és mindenkor és mindörökkön örökké ámen.	Mozdulatlanul néz a tűz elé. Arcán látható összpontosítás, tűzbemeredés.

⁷ Szabó Árpádné Albert Rozália 70 éven felüli adatközlő, a 90-es évek során többször gyűjtöttem tőle.

(1)	(2)	(3)
5.	<i>Ima: Hiszek egy Istenben...</i>	Ima közben gyertyát gyújt, amit a bal kezében tart, a jobb kezében tartott késsel rendezi a parazsat.
6.	<i>Ima: Dicsőség...</i>	
7.	<i>Ima: Miatyánk...</i>	Szenet készít elő, felveszi a kés hegyére.
8.	<i>Ima: Dicsőség...</i>	
9.	Üdvözlégy Mária... (invokáció formula betoldása)... áldott a te méhednek gyümölcse Jézus, <i>aki jöjjön segítségünkre, vigasztalásunkra!</i>	Az első szenet bedobja a vízbe.
10.	<i>Gyógyító ráolvasás: Szem megnézte, szív megigézte, ezer angyal látta, s ezer angyal jöjjön a megvigasztalására a kicsi VÉRIKÉNEK, hogy meg ne nyugodjék az ígézet benne, mint az Úrjézus Krisztus a gyékény ágyon s a kőpárnán meg nem nyugudt.</i>	
11.	<i>Ima: Miatyánk...</i>	A második széndarab előkészítése
12.	<i>Ima: Üdvözlégy... (invokáció-formula betoldása)...</i>	Bedobja a második szenet
13.	<i>Gyógyító ráolvasás...</i>	
14.	<i>Ima: Miatyánk...</i>	A harmadik szén előkészítése
15.	<i>Ima: Üdvözlégy... (invokáció-formula betoldása)...</i>	Bedobja a harmadik szenet
16.	<i>Gyógyító ráolvasás...</i>	
17.	<i>Könyörgés: Uram hallgass meg könyörgésemet, s jöjj megvigasztalására a kicsi VÉRIKÉNEK, ámen.</i>	

A gyógyítás gyakorlati mozzanatai

(1)	(2)	(3)
18.	Ténymegállapítás, szemmel	„Ha nincs megigézve, akkor fennmaradnak a szenek. Van itt szembe egy kicsi lejánka, örökké igizik meg, feszt vettetik a vizet neki, s úgy szállnak es le a szenek.”
19.	„Gyógykezelés”	„Ebből a vízből a bubának a fürdővízibe tötünk, s akkor a nevetlen ujjat belédugom a szenes vízbe, keresztet húzok a kicsi mellire, homlokára, s visszafelé megkenem a tenyerit, keze hátát s még a lábát es. S a nyelvire es ereszték egy kicsit a bubának. Ha állatnak csinálom, akkor viszem a pajtába, itatok belőle, megkenem vele a hátát, s a maradék vizet az ételibe belétötöm.”

Utókezelés, vízzel

(1)	(2)	(3)
20.	<i>Gyógyító ráolvasás:</i> „Akkor igéjzék meg, mikor az eszterhéját (az ágyalját) megigézik.” („Azt pedig nem igézik meg soha.”)	„A maradék vizet, ezt a szenest kivisszük, s az eszterhéjára felöntsük, vagy az ágya alá béöntöttük.”

*Utókezelés szénnel**A gyógyítás bezárása*

(1)	(2)	(3)
21.	<i>Ima:</i> Miatyánk... Üdvözlégy... gyümölcse Jézus... (a gyógyító formula, ráolvasás betoldása)... „aki adjad, hogy olyan hamar vigasztalódjék meg a kicsi	„A halott szenet most visszaveszük a tűzbe.”

(1)	(2)	(3)
	Vérike, amilyen hamar ezek a szenek megelevenednek.”	
22.	<i>Befejező (záró) formula:</i> Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Ámen.	Keresztvetés.

A bemutatott vízvetési rítusvariáns építkezésében három szintet vélek elkülöníthetőnek:

A víz metamorfóza

A víz a gyógyító eljárás nevét is adó alapanyag, melynek fizikai realitását át kell változtatni spirituális valósággá, anyaggá. Függetlenül attól, hogy honnan származik a víz: kútból, patakából – egy patakából, kilenc patakából; függetlenül attól, hogy mikor merítették: napkelte előtt, napnyugta után, kezdetlen víz; függetlenül attól, hogy milyen módon merítették: a víz folyásának irányában, kút közepéből stb. A vízvétel tér-, idő- és módozati differenciáltsága szerintem elsősorban a terápia differenciáltságának a függvénye (erről még lesz szó). A víz megkülönböztetett minősége csak előfeltétel, de nem alkalmas még gyógyításra: gyógyító, mágikus erővel bíró anyaggá, gyógyítási szándékot, akaratot átvivő, a betegséget átvevő, eloszlató médiummá kell változtatni. Ezt pedig igen érdekes, két irányú spirituális „technológiai” eljárással lehet elérni. A szómágiáról van szó, mely egy időben irányul a víz átváltoztatására, átlényegítésére, és a betegség elűzésére. (Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy a húsvétkor megszentelt és otthon becsben tartott vizet gyógyító víz gyanánt is tartják.) Az elsődlegesen célba vett dolog tehát a víz. A vízvető cselekvéseinek központjában a víz áll, de áttételesen a betegséget veszik célba. Úgy gondolom a rejtett szinkretizmus különös esetével állunk szemben.

Az előbb csak a szómágiát említettem a vízre irányuló „technológiai” folyamat komponenseként. A szövegeket cselekmények, gesztusok kísérik. Pócs Éva jegyzi meg, hogy „a szövegek önma-

gukban, cselekmény nélkül nem léteznek...⁸ A vízvetés idején valóban létezik a szöveg és cselekvés összefüggésének külső és belső logikája, megnyilvánulása. Amit én külsőnek tartok, az többnyire technikai jellegű, infrastrukturális kellékek előkészítése (csésze, kicsi szék, szén stb.). Amit pedig belsőnek – keresztvetés, kereszt húzás vagy keresztjel vonás a földre, a csésze szádára, kezek imára kulcsolása, összevont és mozdulatlan nézés a tűzbe, „tűzbemeredés”, a gyertyagyújtás, szén bedobása stb. – nos, ezek egyértelműen a víz metamorfózisa fele konvergálnak, és igazából a szinkretizmus szempontjából ezeket tekintem funkcionális cselekvéseknek.

A dramaturgián túl

Szólnom kell olyan, talán parapszichológiai jelenségről is, mint például az empátia, az ásítás, melyek rejtett cselekvések, folyamatok, láthatatlanul és előírás nélkül működnek a vízvetés szinkretizmusában. Nem túlzok, amikor azt mondom, hogy megdöbentett Keszeg Vilmos mezőségi adata: „Többen is hivatkoznak arra, hogy a szertartás idején a specialista gyakran ásít.”⁹ Megdöbentett, mert Szabó Árpádné vízvető „specialista” saját praxisáról a következőket mondta: „Amikor jönnek bé a házba, hogy vessek vizet, én abba a helybe ásítózok. Ha nincs megigézve, nem ásítok. Olyan ásítás jó reám, hogy alig tudom visszatartani. Má megtanulták, hogy amikor én vetem a keresztet s ülök le, s magamba mondom az imádságot, s kezdek ásítani, suttogva mondják: »Ne, meg van igizve, me Róza néni ásítózik.«”

Megvallom, én ezt az adatot, a sámánizmusban hiányos jártaságomnál fogva, noha kételkedve, de mégis partikulárisnak véltem, egyedi különlegességként jegyeztem le. Ma, Keszeg Vilmos közlésének és más olvasmányomnak köszönhetően látom, hogy többről van szó. Olyasmiről, amiről csak feltevéseim lehetnek: talán mélylélektani reflex, talán felfokozott agyi tevékenység kiváltotta

⁸ Pócs 1977. 55.

⁹ Keszeg 1999. 71.

inhibíció, ami jellemezhetette a valamikori gyógyítást, de amelynek a mai (ha lehet ilyen) csak „pszichikai surviválja”.

Anélkül, hogy más irányba vezetném tanulmányom fonalát, néhány szó erejéig egy-két samanisztikus példát idézek, hogy példát statuáljak elsősorban a magam számára, mennyire nem szabad még az apró kis részleteken sem átlépni, hogy a kultúra gyökereinek mélységéről egy gyöngye kis hajtás is jelezhet, még napjainkban is. Minden problémává válhat, olvasom Keszeg Vilmos levelében, ha észrevesszük, ha foglalkozunk vele.

Oláh Andor, aki a samanizmus korabeli „pneumatan” megnyilatkozásait is ismerteti a népi orvoslásban írja, hogy az ásítás egyaránt „ront és gyógyít”, hogy „a gyógyítás során is nagy jelentősége van az ásításnak”. Békés megyei gyűjtése alapján fogalmazza: „ha a beteg gyerekekre ráolvasó »tudós« a ráolvasás szövegének mondása közben ásítani kezd, ez annak a jele, hogy a gyereket megrontották, és használ az ige”.¹⁰ Majd így összegez: „A nép az ásító, rálehelő, ráolvasó stb. »tátogást« tartja a tudós leglényegesebb, legjellemzőbb tevékenységének.”¹¹ Utal arra is, hogy a sámán révületét is ásítás vezeti be, hogy a votjákok és más rokonnak is az ásítást „jó szél”-nek tartják.

Vértes Edit idéz egy történetet a szölkupok samanizálásáról: „A nap leszállt..., a sámán akkor felvette sámánöltözetét..., egy rénszarvasbőrre ült, ásított, sóhajtott, aztán idegen hangon kezdett beszélni...”¹² Hasonló mozzanatok olvashatók osztják hősénekekből¹³, mesékből.¹⁴

A fentiek után szólnom kell a révületről, mely mintegy kiteljesedése az előző tünetnek, az átszellemülésről, a transzba esésről mint szinkretikus elemről, mely láthatóan, hallhatóan a szövegmondás kezdete előtt beindul, és a tűz elé nézés mozdulatlanságában, a megváltozott testtartásban, a papihoz hasonló előre-, illetve ráhajolásban, a súlyos, rituális hangszínen, suttogásban, az arc „transzfigurációjában” konkretizálódik. A Kovács Zsuzsannáról

¹⁰ Oláh 1986. 69.

¹¹ Uo.

¹² Vértes 1990. 208.

¹³ Uo. 272.

¹⁴ Uo. 298.

készült fényképsorozat egyike ezt az állapotot meggyőzően illusztrálja. Más szóval, valami olyasmiről van szó, amit szintén a sámánokról olvasok, hogy ti. olyan állapotot idézhettek elő, amire a szellemekkel való érintkezéshez szükséges volt.¹⁵

A vízvetés második szintjét a gyógyítás tulajdonképpeni gyakorlati mozzanatai képezik.

A vízvetés premisszája, a víz metamorfózisa, „dúsítása” megtörtént, az egyidejű eseményekkel telített szintet kronologikus mozzanatok követik. A szöveg teljesen háttérbe szorul. Olyan terápiás cselekvések történnek, melyeket a gyógyszerárban vásárolt külső bedörzsölésre, kanalas bevételre felírt gyógyszerekkel alkalmazunk. Úgy is mondhatnám, az első szint a „gyógyszerkészítés”, a második a „gyógyszer” használatának az alkalma.

A harmadik szint alatt az utókezeléseket, indirekt gyógyításokat értem. Külön a vízzel, amikor az átlényegített vízmaradékot tüntetik el több módon – ágy alá, eszterhájára, útra öntik –, és külön a szénnel, a „halott szenek” tűzbe, kályhába való visszahelyezése által. A korábbi „közvetlen terápiát” felváltja a mágia: a cselekvéseket újra mágikus szövegek kísérik, a valós gyógyító szándékkal végzett gyógyítás logikai egymásutániságát a cselekvés és szövegmondás egymásutánisága követi.

Tehát, ha az elemzett változatban a második szintet a tulajdonképpeni gyógyítás gyanánt fogadjuk el, akkor észre kell vennünk, hogy a szöveg és cselekvés kapcsolata itt, erre az időszakra megszűnik, felfüggesztődik, a verbális kommunikáció nonverbálissá szűkül, a gyógyítás szinkretikus vonalában, úgy tűnik, diszjunktív helyzet következik be. A szöveg szerepét azonban egy szellemi szinkretikus elem váltja ki, míg visszaáll a korábbi állapot.

Úgy gondolom, ez a folyamat a mágikusan, spirituálisan elvégzett eljárásba, rítusba vetett maximális hitre vall, arra, hogy a víz, mely a szómágia nyomán, hatásában autonómmá lett, képes a betegséget, rontást a szóban megfogalmazott analógiás mágia modellje szerint eltávolítani, illetve az egészséges állapotot vissza-

¹⁵ Vö. MNL, *révülés* címszó.

hozni. „Itt mindenki vethetné a vizet – mondja Szabó Árpádné –, de nem mindenki tudja. Pedig nem nagy a tudománya. *Csak a hit, az a nagy!*” Vagyis a vízvetés titka nem a technológiai, metodológiai jártasságban rejlik, hanem a vízvető szellemi, lelki felsőbbrendűségében, és ettől válik specialistává. Annak a vízvetőnek van sikere, „aki tiszta szívből tudja csinálni, aki hisz benne” (F. 70., 1992). Egy másik adatközlő (N. 73., 1995) így világítja meg ezt a kérdést: „A titka a vízvetésnek az, hogy hiszel benne. Me ha nem hiszed, az összes szentet belérakhatnád a csiporba.”

A ráolvasó szöveg szerkezete

A gyógyító rítuson belül érdemes figyelni a szövegszerkesztés vonalára, mely a gondolati elemek érdekes oszcillációját nyújtja. Pócs Éva,¹⁶ Gunda Béla,¹⁷ valamennyien megállapították, hogy a ráolvasás „ősi formuláját” (Gunda) vallási szövegek, imaformulák vezetik be. A szentdomokosi változatban a vallási és népi vallási szövegek alternatív egymásutánisága, összebékítése, harmonizációja tapasztalható. Ránézésre is megállapítható, hogy a népi vallási szövegek részaránya szokatlanul kicsi, ám mégis ezek hordozzák, fogalmazzák meg a teljes rítussor üzenetét. Gunda Béla ezt a regressziót azzal magyarázza, hogy „a népi hitvilágban a démonok alakja elhalványul, a szentek tisztelete pedig elmélyül”.¹⁸ Vagyis előretör. A szentdomokosi ráolvasó szövegekre ez a megállapítás hangsúlyozottan érvényes. A kívülálló, a kutató egyfelől abszolút vallási hegemóniára, másfelől a népi vallásosság survivaljára gondolhat, ha figyelembe veszi „A vízvetésben mi gyógyít?” kérdésre kapott válaszokat. Ezek egyértelműek Szentdomokoson: az ima.

Pócs Éva a vallásos szövegeket „nem funkcionális” szövegeknek, „többletelem”-nek tartja, „más műfajból származó szöveg, amely egy funkcionális elemmel társulva megmarad nem funkcionálisnak”.¹⁹ Ez a megállapítás a szentdomokosi ráolvasásokra csak

¹⁶ Pócs 1980. 478.

¹⁷ Gunda 1989. 92.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Pócs 1980. 476.

részben találó, ami viszont még nem jelenti a ráolvasó szövegek tartalmi kiürülését, formálissá válását: „Oda kell imádkozni, arra a szándékra” – vélekedik egy 78 éves asszony. „Azért fontosabb az imádság. S úgy odagondoljuk, hogy olyan hamar megvigasztalódjék, milyen hamar a szenek megelevenednek.”

Egyfajta funkcióbeli hangsúlycsere figyelhető meg itt, az „odagondoljuk” ige stilisztikailag jelzi, hogy a szentdomokosiak tudatában szerepcseré történt a szövegek funkcionalitása tekintetében.

Talán nem véletlen az az apróság sem, hogy míg Keszeg Vilmos gyűjtése szerint „a szén vízbe vetését imamondás kíséri,”²⁰ addig Szentdomokoson terjedelmes imamondás előzi meg és kíséri.

Anélkül, hogy eltúloznám a vízvetés boncolgatását, úgy gondolom, hogy a szövegek szerepváltásában a világszemlélet váltás is tetten érhető. A funkcionális, nem funkcionális szövegek helycseréje a paraszti világméret és a szellemi felsőbbrendűség hierarchiájának átértékelését is tükrözheti.

Új spirituális egymásutánosság, sorrend alakult ki, mely egyébként a szellemtörténet reális ténye, és amelyben a Mindenható Istenhez való fordulás az elsődleges, a népi hit transzcendens világnak a megszólítása pedig többlet lett, illetve pótlólagos elemé vált. Más szóval, Pócs Éva megállapítása, mely szerint „a vallásos szövegeknek határfokozó szerepük van”²¹, a szentdomokosi vízvetési praktikában ez épp a ráolvasó szövegekre érvényes.

A szinkretizmus és diakronia princípiuma a ráolvasó szövegek stilisztikai szerkezetéből is kiolvasható. Pócs Éva állapítja meg a ráolvasó szövegek „analógia elvét, amely az alaprétég szintjén is mindig tudatosnak látszik”.²² Viszont a gyógyulás módját, lefolyását, az egészség visszaállítását modelláló analógián túl: „... úgy meg ne nyugudjék az igézet benne, mint az Úrjézus a gyékény ágyon s a kópárnán meg nem nyugudt”; „Akkor igézzék meg, mikor az eszterhéját (az ágy alját) megigézik”; „Olyan hamar vigasztalódjék meg a kicsi Vérike, amilyen hamar ezek a szenek megelevenednek”, szóval, az érzékletes, analógiás szemléltetés mellett a szöveg poétikai kvalitásaira is érdemes odafigyelni. A költői és nem a min-

²⁰ Keszeg 1999. 70.

²¹ Pócs 1977. 68.

²² Uo. 68.

dennapi, közhelyszerű, olykor banális hasonlat (pl. Úgy távozzon az igézés, mint a pinty..., mint a semmi..., mintha itt sem lett volna stb.) az, amely az analógia szuggesztív erejét biztosítja. Pócs Éva a képszerűség mechanizmusát, magát a képalkotás szándékát érzékeli, amikor úgy látja, hogy a hasonlat köznyelvi szerepén túl az analógiás gondolkodás tudatosságával van korrelációban.²³

A második hasonlat egyszerre sugallja az igézés visszatérésének képtelenségét és a vízvetés diszkrét humorát, a harmadik pedig a gyógyulás ütemének fogalmaz meg mércét. A hasonlatok a gyógyulási folyamatok és az analógiák szimultaneitását tartják kívánatosnak.

Az első szöveg hasonlata már-már költői kép a szó igazi értelmében: „Úgy meg ne nyugudjék az igézet benne, mint az Úrjézus Krisztus a gyékényágyon s a kópárnán meg nem nyugudt.”

A betegség nyugtalanságának fokát, intenzitását, ami miatt rövidesen távozni kényszerül, mert kényelmetlen „a hely”, „az ágy”, a ráolvasás a Fiúisten egy helyzeti nyugtalanságával hozza kapcsolatba. A krisztusi mondák, történetek egyik vándormotívuma kerül be a ráolvasásba. A történet pedig arról szól, hogy Krisztus, amikor Szent Péterrel a földön járt, egy este szálláskérni rosszlelkű asszonyhoz kérezkodott be. Az asszony, hogy hamar s végérvényesen szabaduljon tőlük, gyékényre fektette őket, s párna helyett követ tett a fejük alá. A két vándor már kora hajnalban felszedte magát s távozott.

A kópárnán való tartós alvás lehetetlensége ismét két egészségügyi kívánalmat közvetít: a betegség ne rögzüljön, ne maradjon tartósan a betegnél, illetve, amilyen gyorsan jött, ugyanúgy távozzon. A betegség, mely vizuálisan megszemélyesített, így távozásra szólítható fel, vagy távozása, mint nemkívánatos személyé, óhajtott. Nem formális retorika a Krisztussal való hasonlat sem. Ha Krisztus nem nyugodott meg, a betegségnek semmi oka nem lehet megnyugodni.

Néhány záró következtetés

1. Vizsgálódásom tárgyát nem a szinkretizmus mint a folklór egyik meghatározó jegyének, illetve a diakronia elméleti kérdései

²³ Pócs 1977. 62.

képezik, hanem ezek jelenléte, megnyilvánulási módjai, változatai egy konkrét helyzetben, a vízvetés rítusában. A népi gyógyítás egyik válfajának formái, módozati megvalósítására irányult figyelmem egy szentdomokosi konkrét praktika alapján, és ebből próbáltam részben új következtetéseket levonni a népi gyógyászatra, népi kultúrára és világszemléletre vonatkozóan. Ilyen értelemben más elemek mint a már ismert szóbeli, zenei, mimikai, műfaji²⁴ közreműködését is érzékelttem, mivel funkcionálisnak tartom őket: megfigyelés, empátia, ásítás stb.

2. A vízvetés olyan szinkretikus, mágikus gyógyítási mód, melynek nemcsak szöveg és cselekvés, hanem ezekkel egyenrangú és mellőzhetetlen spirituális komponensei is vannak. A látható és hallható formákon, elemeken túl olyanok is közreműködnek benne, melyekre alig vagy egyáltalán nincs érzékszervünk: a deklarált hit, de még inkább a parapszichológia tüneteire gondolok, melyek tagadhatatlan realitásúra csak jelekből következtethetünk, melyek a konkrét beteg/betegség, gyógyító mint mediátor és a transzcendens világ között jönnek létre arra az időre, amíg a „terápia” tart.

3. A vízvetés a gyógyítás egyik ősmódelje, a professzionális gyógyítási procedúra egyik előképe összetettsége, súlyossága, komolysága, elszántsága által. Fellelhetőek benne a mai szokványos gyógyítási folyamat alap sztereotípiái: a beteg vagy hozzátartozóinak kikérdezése, a betegség fennállásának „tesztelése” (a szenek viselkedése alapján), a diagnózis elemzése, ennek megfelelően a kezelés fokának, szintjének eldöntése, beállítása: ti. hogy „klinikai esetről” vagy „járó betegellátásról” van-e szó, és annak megfelelően a felhasználandó vízfajták, -félésegek (kútból, patak-ból, kilenc patak-ból, merítési mód stb.) beszerzése; a szénfajták (fából, pimpóból/barkából, illetve kilenc felhevített kő) előkészítése; a víz „desztillációja”, azaz purifikálása (metamorfózisa) egészen ritka esetben a vízvető nemének eldöntése (férfi/nő); a gyógyítási eljárás lefolytatása, utókezelések.

4. Az előzőekből adódóan nem beszélhetünk sematikus kultúráról, terápiáról. A vízvetés mint gyógyítási mód mai technikájában, kivitelezésében, formai és procedurális levezetésében primitívnek, megmosolyogni valóknak tűnhet, ám belső, érzékelhető és érzékelhetetlen struktúrájában, fázisaiban egyszerre klasszikus és

²⁴ Vö. MNL *szinkretizmus* címszó.

modern. Ami a mai ember számára irracionális, mégis racionális szerkezetbe szervezett, a gyógyítás ok és okozati viszonyrendszerének tudatáról árulkodik. Oláh Andor ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a világképen belül tudatos értelem irányítja a gyógyítók működését...”²⁵

5. A vízvetés maximális összpontosítást igénylő gyógyítási-kezelési mód: a fizikai-szellemi-pszichikai-parapszichológiai erőfeszítések konvergenciája által közelítette meg a célt, a betegség elűzését.

6. Az igézés gyógyítása, a vízvetés látszatra jelentéktelen és ma megvetett volta ellenére egy különleges szellemi produkció, az ősi gyógyítási hierarchiában magas rendű intellektuális teljesítmény lehetett.

Irodalom

BALÁZS Lajos

1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt... A születés szokásvilág Csíkszentdomokoson*. Csíkszereda

BENEDEK H. Erika

1998 *Út az életbe. Világelemzés csángó és székely közösségek születéshez fűződő hagyományai alapján*. Kolozsvár

GUNDA Béla

1989 *Egy magyar varázsigé múltja*. In: *A rostaforgató asszony*. Budapest 85–99.

KAPROS Márta

1986 *A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén*. Debrecen

KESZEG Vilmos

1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely

OLÁH Andor

1986 „Újhold, új király!” *A magyar népi orvoslás*. Budapest

PÓCS Éva

1977 *Szöveg–cselekmény–hiedelem összefüggései a nem epikus ráolvasásokban*. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. 51–96.

1980 *Stilisztikai tényezők összefüggései a ráolvasások funkciójával*. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. 469–482.

VÉRTESE Edit

1990 *Szibériai nyelvrokaink hitvilága*. Budapest

²⁵ Oláh 1986. 57.